

УДК 94 (100) "05"

Андрій ПАВЛЮК

ФРАНКО-ЛАНГОБАРДСЬКИЙ ВІЙСЬКОВИЙ ПОХІД ПРОТИ "ДЕРЖАВИ" САМО

У статті розглядається франко-лангобардський військовий похід проти "держави" Само. Окреслюється характер військового союзу варварських народів. Аналізується політична ситуація першої половини VII ст., причини виникнення германсько-слов'янського конфлікту, його перебіг і основні наслідки.

Ключові слова: "держава" Само, Франкське королівство, лангобарди, Псевдо-Фредегар, Тюрингія, Вогатісбург.

Дослідження присвячено широко витлумаченій військово-політичній історії, зокрема проблематиці германсько-слов'янських міжнародних відносин. На цьому тлі буде проаналізовано франко-лангобардський військовий похід проти "держави" Само. Обрана тема видається вельми перспективною, адже її вивчали недостатньо. Метою статті є реконструкція франко-лангобардської військової кампанії проти "держави" Само.

Окреслена проблематика не була предметом окремого дослідження. Проте частина науковців, досліджуючи історію "держави" Само, її частково торкалися. Дослідження германсько-слов'янського конфлікту розпочалося у другій половині XIX – на початку XX ст. відомими зарубіжними і російськими науковцями, серед яких варто виокремити Павла Шафарика (1795–1861 рр.)¹, Франтішека Палацького (1798–1876 рр.)², Федора Успенського (1845–1928 рр.)³. У XX ст. тему продовжили Любор Нідерле (1865–1944 рр.)⁴, Микола Граціанський (1886–1945 рр.)⁵, Герард Лябуда (1916–2010 рр.)⁶. У сучасній історіографії цінними є дослідження Яна Вуда⁷, Стефана Лебека⁸, Валентина Седова⁹, Олександра Авенаріуса¹⁰, Сергія Алексєєва та ін.¹¹.

На жаль, відображення окресленої проблематики у джерелах дуже фрагментарне, головним зводиться до свідчень так званої "Хроніка Псевдо-Фредегара"¹² ("*Chronicarum quae dicuntur Fredegarii*"¹³). Твір було створено у Франкському королівстві у VII ст. Оригінальна частина твору охоплює період 584–642 рр. Найкраще у тексті відображені 631–642 рр., записи чіткі й зрозумілі, створені добре проінформованим очевидцем¹⁴. Останній із авторів "Хроніки Псевдо-Фредегара" жив у Австразії, можливо, при дворі австразійських майордомів. Він близько 658 р. відредагував текст і вставив до нього ряд доповнень, зокрема свідчення, що стосуються конфліктів Франкського королівства з "державою" Само¹⁵. Фрагментарні згадки окресленої проблематики містяться у "Діяннях франкського короля Дагоберта I" ("*Gesta Dagoberti I. Regis Francorum*"¹⁶) та у "Наверненні баварів та карантанійців" ("*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*"¹⁷). Однак їхній аналіз засвідчує, що автори згаданих творів користувалися і запозичували свої свідчення із "Хроніки Псевдо-Фредегара". Важливі свідчення про відносини лангобардів зі слов'янами знаходяться в "Історії лангобардів"¹⁸ (*Historia langobardorum*)¹⁹ Павла Диякона.

У 30-х рр. VII ст. відбулося зміцнення франко-лангобардських стосунків на тлі боротьби проти спільного ворога слов'ян. Геополітична ситуація в Європі сприяла формуванню слов'янських племінних союзів. Особливо цей процес посилювався після невдалої спроби аварів разом з персами штурмом взяти Константинополь 29 липня – 7 серпня 626 р. Поразка суттєво підірвала вплив і авторитет Аварського каганату (562–823 рр.). Підпорядковані аварам слов'яни, організували масштабні повстання. Головні слов'янські сили сконцентрувалися на півночі, де активну війну проти авар розпочав Само (623–658 рр.)²⁰.

Ще в 623–624 рр., за повідомленням Псевдо-Фредегара, Само, купець з Північної Галлії разом з іншими торговцями відправився у слов'янські землі²¹. Про минуле цього чоловіка нічого не відомо. В історіографії етнічність Само досі не встановлена*.

* Франкська гіпотеза ґрунтується на свідченнях Псевдо-Фредегара, який стверджував, що Само за походженням франк (*Samo natione Francos*). Позиція середньовічного наратора знайшла повну підтримку у працях Л. Нідерле та Г. Лябуди. Натомість Ф. Палацький, Ф. Успенський, М. Граціанський, посилюючись на "*Conversio Bagoariorum et Carantanorum*", в якому Само названо слов'янином, відстоювали

Само мав контакти зі слов'янами, розселеними у межах Середнього Подунав'я. Він встановив зі слов'янами, яких Псевдо-Фредегар називав “вініди” (“*winidi*”)²², торгівельні відносини. Незабаром “вініди” виступили у похід проти авар, де Само, також відігравав не останню роль²³. Битва з аварами виявилася успішною. Само виявив неабияку хоробрість, тому: “вініди визнаючи корисність Само, вибрали його своїм королем”²⁴. Новообраний володар, як згодом виявилось, виправдав очікування і вдало захищав довірений йому слов'янський племінний союз Середнього Подунав'я. Для слов'ян Само залишався верховним воєначальником і суддею, а також представляв “державу” на міжнародній арені²⁵.

Політичне утворення, яке очолив Само, в історіографії часто називають “державою”. Однак А. Авенаріус наразі вважає, що, по суті, політичне утворення Само ще не містило жодної ознаки держави в її навіть середньовічному розумінні²⁶. Так, дійсно володіння Само охоплювали значні території в області Середнього Дунаю (лівобережну Нижню Австрію, Південну Моравію і Південно-Західну Словаччину). Однак у цьому сенсі, на думку вченого, Само мало чим відрізнялося від інших тогочасних племінних об'єднань²⁷. Про ознаки державного апарату, якісь стабільні кордони і правову систему нічого невідомо. Проіснувало створене ним політичне утворення близько 35 років, однак зі смертю свого очільника (658 р.) розпалося. Отже, “державу” Само була виключно племінним союзом²⁸.

Західним сусідом “держави” Само було Франкське королівство. Відновлення могутності династії Меровінгів відбулося за часів правління Хлотаря II та його сина Дагоберта I (*Dagobertus*, 623–639 рр.), який і відновив у 629 р. єдність королівства. Політичні та господарські амбіції Дагоберта I все більше поширювалися на північ і північний-схід. Окреслений напрям, на думку С. Лебека, був привабливим для франкських купців, які бачили там нові ринки збуту товарів²⁹.

Східний кордон Франкського королівства межував із володіннями Само. Уздовж усього прикордоння уже декілька років мали місце жваві контакти слов'ян із германцями. Зокрема достеменно відомо, що між народами відбувалася активна торгівля³⁰. Відбувалися, звичайно, і конфлікти. Так, у 631/632 р. один із них закінчився трагічно, тому що в означений час, за повідомленням Псевдо-Фредегара, “вініди” у “державі” Само вбили і пограбували велику кількість франкських купців. Як наслідок, між Дагобертом I і Само виник конфлікт, про причини якого хроніст замовчував.

Франкський правитель відправив до Само посла Сіхарія (*Sycharius*) із вимогою відшкодувати збитки. Дізнавшись про прибуття делегації: “Само, не бажаючи бачити Сіхарія, не дозволив йому ввійти, проте Сіхарій одягнувся, як слов'янин, разом із своїм посольством проник до нього”³¹. Посол висловив вимогу про відшкодування Само завданих збитків. Володар слов'ян не визнав провини своїх людей і оголосив, що він з'ясує всі обставини і здійснить правосуддя³². Однак така відповідь Само не задовольнила франкського посла. Сіхарій почав говорити із Само погрозами, на які, за Псевдо-Фредегаром, не мав жодних повноважень³³. У результаті Само вигнав франкського посла, хоча міг навіть і вбити. Коли посол повернувся і доповів Дагобертові I про результати своєї посольської місії, король без додаткового з'ясування обставин оголосив Само війну.

Нам невідомі перипетії підготовки до військових дій. Однак у вторгненні до “держави” Само, за свідченням “Хроніки Псевдо-Фредегара”, взяли участь франки (австразійці), алемани і лангобарди³⁴. Якщо спільні франко-алеманські військові кампанії були традиційним явищем ще починаючи з VI ст., то залучення лангобардів – непересічна подія. Це перший документально засвідчений військовий союз проти спільного ворога, адже до окресленого періоду між франками і лангобардами були доволі напружені відносини*. Історіографія цієї проблеми здебільшого обмежується констатацією факту допомоги лангобардів франкам у боротьбі із Само. Проте, на нашу думку, перші відстоювали у цій війні також і свої інтереси.

слов'янську версію походження Само. Однак послідовник галло-римської версії сучасний російський славіст С. Алексеев, аналізуючи етимологію імені Само, припустив його неслов'янське походження, а галльське чи галло-римське, в цілому, вкотре підкресливши дискусійність етнічної належності фігуранта.

* Лише в 616 р. лангобарди припинили платити франкам щорічну данину в розмірі 12 тис. солідів.

Свідчення Псевдо-Фредегара про участь лангобардів у поході проти “держави” Само надзвичайно скупі й повідомляють, що: “... а також лангобарди за плату Дагоберта, здійснили набіг на слов’янську землю”³⁵. Таким чином, ще до походу лангобардів проти слов’ян Само, із Дагобертом I були узгоджені конкретна сума грошей (невідомо нам) та час вторгнення. Невідомими, однак, залишаються чимало аспектів проблеми, яка вивчається, зокрема керівництво лангобардськими військами, їхня чисельність тощо.

Складність вирішення поставлених проблем полягає в тому, що свідчення джерел окресленого періоду дуже лаконічні. Лангобардське королівство першої половини VII ст. не досягло суттєвих територіальних здобутків у Італії. Це було не до кінця політично сформоване королівство, конгломерат різноманітних політичних сил, керованих герцогами, які при ослабленій королівській владі взяли на себе ініціативу захисту контрольованих ними кордонів, особливо на північному сході, де їм загрожували авари, а згодом і слов’яни. Неспроможність королівської влади у першій половині VII ст. впоратися зі зростаючою могутністю герцогів значною мірою пояснюється тим, що королі самі були вихідцями із середовища герцогів і вибиралися ними, а не військовими дружинами, що ставило їх у певну залежність від герцогів. Таким чином, влада герцогів і короля у Лангобардському королівстві протиставлялася³⁶.

На тлі такої політичної ситуації правителем лангобардів, завдяки шлюбу з представницею баварської династії Гундепергою (*Gundeperga*), став не колишній туринський герцог Аріоальд (*Ariwald*, 625/626–636 рр.). За допомогою герцогів аріанського віросповідання він усунув психічно хворого короля Адалоальда, за якого реально правили його мати Теоделінда. Вони намагалися повернути лангобардів до ортодоксального християнства. Аріоальд, ставши правителем, надав аріанству статус офіційної релігії Лангобардського королівства. Тому правління Аріоальда в історіографії охарактеризовано як “національно-аріанська реакція”³⁷. Про інші аспекти правління Аріоальда відомо мало. Навіть Павло Диякон, який про попередніх і наступних лангобардських королів подав детальну інформацію, про Аріоальда лише зазначив: “щодо діянь цього короля до нас нічого не дійшло”³⁸. Таким чином, відсутність прямих свідчень Павла Диякона і Псевдо-Фредегара про те, хто очолив лангобардів у поході проти Само, на нашу думку, підтверджує той факт, що це не був лангобардський король Аріоальд, адже подія такого масштабу неодмінно знайшла б своє відображення у франкських чи лангобардських джерелах.

Аналізуючи фрагментарні свідчення Павла Диякона про взаємовідносини лангобардів з аварами і слов’янами, знаходимо цікаві факти. Слов’янські племена в кінці VI початку VII ст. розселилися на східних схилах Альп і у верхів’ях течії Мури, Драви і Сави. Вже 595 р. у “Історії лангобардів” Павла Диякона згадується Слов’янська провінція (лат. *provincia Sclaborum*)³⁹. В 611 р. між герцогом Фріуля Гізульфом II (*Gisulfus*, 590–611 рр.) і аварським каганом відбулася сутичка за володіння над “Слов’янською провінцією”. Каган незліченною кількістю воїнів вторгся на землі Венеції⁴⁰. Гізульф II з військом виступив назустріч нападникам, проте загинув у боротьбі⁴¹. Територію герцогства авари піддали грабежам і руйнуванню. Населення “*provincia Sclaborum*” (“Слов’янської провінції”) відійшло під контроль Аварському каганатові.

Після смерті Гізульфа II герцогами Фріуля стали його сини Тасо (*Taso*, 611–617 рр.) і Како (*Cacco*, 611–617 рр.). У цей час вони володіли землею слов’ян (*Sclavorum regionem... possiderunt*) Целлією (*Zellia*)⁴². Павло Диякон зазначив: “Слов’яни, аж до часу герцога Ратхиса (перебував при владі у 739–744 рр. – *A. II.*), платили данину герцогам Фріуля”⁴³. В 617 р. Тасо і Како були підступно вбиті екзархом Равенни й герцогом Фріуля став їхній дядько Гразульф II (*Grasulfus*, 617–651 рр.)⁴⁴. Тому, на нашу думку, на етапі збирання земель Само включив до складу своїх володінь окремі слов’янські землі (Карінтії і східного Тіролю), мешканці яких раніше платили данину лангобардам. Тому, намагаючись відшкодувати збитки, фріульський герцог Гразульф II спільно з франками та алеманами вирушив на слов’ян.

У 631 р. розпочалася військова кампанія Дагоберта I проти “держави” Само. Головні військові сили за наказом франкського короля склали австралійці. Вони рухалися північним

* Долина Гайля (*Gail*) у Карінтії і східному Тіролі.

шляхом уздовж рік Майн і Огрже. Центром, дулібським краєм в районі Богемського лісу, удар наносили алемани на чолі з герцогом Хродобертом (*Crodobertus*). Південним напрямом із Фріульського герцогства до південно-західних рубежів (приблизно суч. території Австрії – Карінтію і Тіроль) “держави” Само вторглись лангобарди. Незважаючи на те, що слов’яни підготувались до опору, лангобардам і алеманам на своїх ділянках вдалося здобути перемогу над “вінідами” і, за повідомленням хроніста, взяти велику кількість полонених (*captivorum de Sclavos*)⁴⁵. Натомість на шляху головних австразійських сил знаходилось слов’янське укріплення – Вогастисбург (*Wogastisbure*). Місцем його знаходження могла бути долина Огрже або верхів’я Майну. Укріплення, на думку В. Алексєєва, не було столицею “держави” Само, а лише резиденцією одного з підвладних Само лучанських племінних вождів⁴⁶.

За повідомленням хроніста, франки взяли Вогастисбург у триденну облогу, унаслідок якої чимало франків загинуло, а інші повернулися у Франкське королівство⁴⁷. Псевдо-Фредегар зазначав, що не стільки хоробрість слов’ян дозволила їм здобути перемогу над франками, як: “божевілля австразійців, які бачили, що Дагоберт їх ненавидить”⁴⁸. Людям Само, таким чином, вдалося захистити свої землі. Проте однієї перемоги не було достатньо, особливо з урахуванням поразок від лангобардів і алеманів на заході та південному-заході. Тому Само перейшов у контрнаступ. “Хроніка” повідомляє, що “вініди” здійснили багато грабіжницьких походів у прикордонні землі франків, особливо постраждала Тюрінгія⁴⁹.

Конфлікт Дагоберта I й Само викликав занепокоєння інших, союзних франкам слов’янських племен. Перемога лучан і наступні військові походи Само у франкські землі суттєво підірвали авторитет Меровінгів. Тому герцог (*dux*) білих сербів Дерван (*Dervanus*) розірвав союзні відносини з франкським королем і приєднався до Само, що зумовило розширення володінь останнього на північ за рахунок межиріччя Лаби і Заали⁵⁰.

Само також укріпив сплюндровані лангобардами південні рубежі своєї “держави”, чому сприяли події у сусідніх землях. В Аварському каганаті відбулася міжусобиця, внаслідок якої болгарський хан Альцек (*Alciocus*) зазнав поразки у боротьбі за каганський титул. За Псевдо-Фредегаром, авари вигнали дев’ять тисяч болгар разом з жінками і дітьми з Паннонії. За таких обставин Альцек попросив захисту і притулку у Дагоберта I. Король, попри недовіру до втікачів, погодився і розселив їх на зимівлю серед залежних від себе баварів. З огляду на військові дії на східних кордонах королівства, франкський правитель не бажав спровокувати конфлікт з аварами. Тому, порадившись зі знаттю, король наказав баварам підступно перебити болгар, що відбулося протягом однієї ночі. Лише Альцеку і семистам, його одноплемінникам, вдалося втекти, знайшовши притулок у слов’янських землях⁵¹. Таким чином, Альцек став союзником слов’ян і у потрібний момент міг надійно захистити південні рубежі “держави” Само від ймовірного вторгнення франків чи лангобардів.

У 632/633 р. слов’яни Само вторглися у Тюрінгію. У відповідь Дагоберт I, перебуваючи у Меці – майбутній столиці Австразії, поспіхом зібрав військо і вирушив на зустріч “вінідам”. Псевдо-Фредегар особливо підкреслював, що ненадійне австразійське військо франкський король підсилив відбірними воїнами з Нейстрії і Бургундії⁵². Коли франки прибули до Майнцу і планували форсувати р. Рейн, їх зупинили послі саксів, які запропонували Дагоберту I зняти з них данину у розмірі 500 корів в обмін на боротьбу з “вінідами” і захист прикордонних територій королівства. Франкський правитель, порадившись із нейстрійцями, погодився, призупинивши кампанію. Однак, за повідомленням франкського хроніста, обіцянка саксів хоробро воювати проти Само на практиці так і не реалізувалася⁵³.

Наступного 633/634 р. “вініди” здійснили масштабні грабіжницькі напади у Тюрінгію і землі на південь від неї. За таких умов Дагоберт I був змушений задовольнити прохання австразійців і призначити їм власного короля. В Меці, за погодженням всіх єпископів і знатних осіб, правитель посадив свого малолітнього сина Сігеберта III на трон Австразії (632–656 рр.), дозволивши зробити це місто своєю столицею. Єпископа Хуніберта (*Chunibertus*) і герцога Адальгізела (*Adalgyselus*) вибрали для управління придворними справами і королівством. Після обрання Сігеберта III австразійці, за Псевдо-Фредегаром, хоробро захищали кордони Франкського королівства від набігів слов’ян⁵⁴.

У 634–635 рр. зі слов'янами Само у стані перманентного конфлікту перебував знатний франк Радульф (*Radulfus*), якого Дагоберт I призначив герцогом Тюрінгії (*dux Toringia*). Після декількох битв йому вдалось розгромити загопи Само і Дервана, які припинили вторгнення у герцогство⁵⁵. Поразка у Тюрінгії, зміцнення австразійського кордону змусили врешті Само відмовитись від регулярного спустошення прикордонних земель західних сусідів.

Отримавши перемогу над слов'янами Само, Радульф здобув визнання й авторитет серед тюрінгів. За повідомленням хроніста, герцог проявляв велику самостійність і протиставляв себе Сігебертові III⁵⁶. Після смерті короля Дагоберта I 29 січня 639 р. Франкське королівство знову розділилось, старший Сігеберт III став королем Австразії, а молодший Хлодвіг II (634–656 рр.) – Нейстрії і Бургундії⁵⁷. Однак при дворах обох реальна влада належала майордомам (“старшим у домі”) – управителям королівськими маєтками і фінансами⁵⁸. За таких умов Радульф відмовився підпорядковуватись малолітньому австразійському королю Сігебертові III і в 641 р. розпочав відкрите повстання. Король Австразії зібрав військо і вирушив на його придушення, однак через брак належних навиків та зраду деяких герцогів зазнав поразки. Відтак, хоча Радульф визнав формальний сюзеренітет Сігеберта III, насправді вважав себе незалежним королем Тюрінгів. За Псевдо-Фредегаром, він, перш за все, підтвердив дружбу з вінідами Само (“... *amicicias cum Winidis firmans...*”)⁵⁹.

Таким чином, вважаємо, що, по-перше, ослаблення Аварського каганату у 20–30-х рр. VII ст. створило належні умови для формування “держави” Само. Загострення відносин між слов'янами і франками було викликане амбіційністю Дагоберта I, який прагнув розширити межі свого впливу на Схід, а вбивство купців 631/632 рр. стало лише причиною для початку воєнних дій. По-друге, спільні франко-лангобардські військові дії проти держави Само засвідчували наявність союзницьких відносин між королівствами, які у кампанії проти “держави” Само відстоювали власні інтереси. По-четверте, військова кампанія союзу германців проти слов'ян лише частково досягла успіху, адже, незважаючи на перемоги лангобардів і алеманів над слов'янами Само, франки зазнали поразки.

¹ Шафарик П. Славянскія древности / П. Шафарик ; пер. с чеш. О. Бодянского. – М. : Вь Университетской Типографіи, 1847. – XIII. – 442 с.

² Палацкий Ф. Краткій очеркъ истории чешскаго народа / Ф. Палацкий ; пер. с чеш. Н. П. Задерацкаго. – К. : Тип. М. П. Фрица, на больш. Владимирской, възльпам. св. Ирины, д. № 224, 1872. – 260 с.

³ Успенскій Ф. Первые Славянскія монархіи на северо-западе / Ф. Успенскій. – СПб. : Вь типографіи Ф. С. Суцинскаго, 1872. – 266, XII с.

⁴ Нидерле Л. Славянские древности / Л. Нидерле ; пер. с чеш. Т. Ковалевой, М. Хазанова ; ред. А. Л. Монгайта. – М. : Новый Акрополь, 2010. – С. 744.

⁵ Грацианский Н. Славянское царство Само (к критике известий “Хроники Фредегара”) / Грацианский Н. // Исторический журнал. – 1943. – № 5. – С. 41–47.

⁶ Labuda G. Pierwsze państwo słowiańskie. Państwo Samona / G. Labuda. – Poznań : Księgarnia Akademicka, 1949. – 357 s.

⁷ Wood I. Królestwa Merowingów 450–751 / I. Wood. – Warszawa : PWN, 2009. – 397 s.

⁸ Лебек С. Новая история средневековой Франции : Происхождение франков. V–IX века / С. Лебек ; пер. В. Павлова. – М. : Скарабей, 1993. – 352 с.

⁹ Седов В. В. Славяне: Историко-археологическое исследование / В. В. Седов ; Ин-т археологии Рос. академии наук. – М. : Языки славянской культуры, 2002. – 624 с.

¹⁰ Авенариус А. “Государство Само”: проблемы археологии и истории / Авенариус А. // Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей / отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М. : Наука, 1987. – С. 66–74; Авенариус А. Авары и славяне. “Держава Само” / Авенариус А. // Раннефеодальные государства и народности (южные и западные славяне. VI–XII вв.) / отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М. : Наука, 1991. – С. 26–37.

¹¹ Алексеев С. В. Славянская Европа V–VIII веков / С. В. Алексеев. – М. : Вече, 2009. – 528 с.

¹² Люблинская А. Д. Источниковедение истории средних веков / А. Д. Люблинская. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1955. – С. 65.

¹³ *Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV* / Ed. B. Krusch // *Scriptores rerum Merovingicarum*. Т. II. – MGH. – Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXXVIII. – S. 1–168.

¹⁴ Люблинская А. Д. Указ. сочинение. – С. 65.

- ¹⁵ Грацианский Н. Указ. сочинение. – С. 41.
- ¹⁶ Gesta Dagoberti I. Regis Francorum / Ed. B. Krusch // Scriptores rerum Merovingicarum. Т. II. – MGH. – Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXXVIII. – S. 396–425.
- ¹⁷ Deconversione Bagoariorum et Carantanorum libellus / Ed. G. H. Pertz // Scriptores (in Folio). Т. XI. – MGH. – Hannoverae : Impensis Bibliopolii Avlici Hahniani, MDCCCLIII. – S. 1–15.
- ¹⁸ Дьякон П. История Лангобардов / П. Дьякон. – М. : Памятники средневековой латинской литературы IV–IX веков, 1970. – 264 с.
- ¹⁹ Pauli historia Langobardorum / L. Bethmann et G. Waitz // Scriptores rerum Langobardicarum et Italicarum. Saec. VI–IX. – MGH. – Hannoverae : Impensis Bibliopolii Hahniani, MDCCCLXXXVIII. – S. 12–219.
- ²⁰ Седов В. В. Указ. сочинение. – С. 243.
- ²¹ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 144.
- ²² Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 144.
- ²³ Седов В. В. Указ. сочинение. – С. 243.
- ²⁴ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 145.
- ²⁵ Алексеев С. В. Указ. сочинение. – С. 241.
- ²⁶ Авенариус А. “Государство Само”: проблемы археологии и истории / Авенариус А. // Этносоциальная и политическая структура раннефеодальных славянских государств и народностей / отв. ред. Г. Г. Литаврин. – М. : Наука, 1987. – С. 73.
- ²⁷ Там же. – С. 67.
- ²⁸ Грацианский Н. Указ. сочинение. – С. 45; Алексеев С. В. Указ. сочинение. – С. 242.
- ²⁹ Лебек С. Указ. сочинение. – С. 145.
- ³⁰ Там же. – С. 254.
- ³¹ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 154.
- ³² Ibidem. – 154.
- ³³ Ibidem. – S. 154–155.
- ³⁴ Ibidem. – S. 155.
- ³⁵ Ibidem. – S. 155.
- ³⁶ История Италии : в 3 т. Т. 1 / редкол. С. Д. Сказкин, К. Ф. Мизиано, С. И. Дорофеев. – М. : Наука, 1970. – С. 47.
- ³⁷ Дворецкая И. А. Из Паннонии в Италию (христианизация завоевателей и генезис варварской государственности в Италии VI–VIII вв.) / Дворецкая И. А. // Античность и раннее средневековье : Социально-политические и этнокультурные процессы : межвуз. сб. науч. трудов. – Новгород : НГПИ им. М. Горького, 1991. – С. 135.
- ³⁸ Pauli historia Langobardorum. – S. 133.
- ³⁹ Ibidem. – S. 118.
- ⁴⁰ Ibidem. – S. 118.
- ⁴¹ Ibidem. – S. 118.
- ⁴² Ibidem. – S. 132.
- ⁴³ Ibidem. – S. 132.
- ⁴⁴ Ibidem. – S. 132–133.
- ⁴⁵ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 155.
- ⁴⁶ Алексеев С. В. Указ. сочинение. – С. 255.
- ⁴⁷ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 155.
- ⁴⁸ Ibidem. – S. 155.
- ⁴⁹ Ibidem. – S. 155.
- ⁵⁰ Ibidem. – S. 155.
- ⁵¹ Ibidem. – S. 157.
- ⁵² Ibidem. – S. 158.
- ⁵³ Ibidem. – S. 158.
- ⁵⁴ Ibidem. – S. 158–159.
- ⁵⁵ Ibidem. – S. 159.
- ⁵⁶ Ibidem. – S. 159.
- ⁵⁷ Wood I. Królestwa Merowingów. – S. 174.
- ⁵⁸ Лебек С. Указ. сочинение. – С. 188.
- ⁵⁹ Chronicarum quae dicuntur Fredegarii Scholastici libri IV. – S. 164–165.

В статье рассматривается франко-лангобардский военный поход против “государства” Само. Определяется характер военного союза варварских народов. Анализируется политическая ситуация

первой половины VII в., причины возникновения германо-славянского конфликта, его ход и основные последствия.

Ключевые слова: “государство” Само, Франкское королевство, лангобарды, Псевдо-Фредегар, Тюрингия, Вогатисбург.

Franko-Lombard military campaign against Samo “state” is reviewed in the article. The character of the military union of barbarous nations is described. The analysis of political situation of the first half of the VII cent., the reasons for the appearance of Germanic-Slavic conflict, the course of the struggle and its consequences are suggested.

Keywords: Samo “state”, Frankish Kingdom, Langobards, Chronicle of Fredegar, Thuringia, Wogatisburk.

УДК 929.5

Сергій ДУБЧАК

ЦЕРКОВНА ІЄРАРХІЯ В АРІАНСЬКІЙ ЦЕРКВІ ВАНДАЛО-АЛАНСЬКОГО КОРОЛІВСТВА (НА ОСНОВІ ДАНИХ ВІКТОРА ВІТЕНСЬКОГО)

У статті розглядається проблема функціонування Аріанської церкви в Вандало-аланському королівстві. Розглядається проблема функціонування триступеневої ієрархії Християнської церкви в середовищі германців під час Великого переселення народів. Також розглядається проблема існування так званої “племінної церкви” готів під час їхньої мандрівки в Іспанію та можливість передачі такої форми церковної організації вандалам. Вказується на відсутність розробки таких проблем в історіографії після 20-х років XX ст., коли вивчалася “племінна церква”. Вказується на суперечність окремих аспектів предмета дослідження. Наводяться особливості функціонування церковної організації в умовах варварської державності в середині V ст.

Ключові слова: Аріанська церква, Вандало-аланське королівство, церковна ієрархія, “племінна церква”, германське аріанство, готи, Велике переселення народів.

Аріанство – це сукупність різноманітних доктрин, виникнення яких пов’язують із діяльністю александрійського пресвітера Арія (Άρειος, 256–336), котрий започаткував дискусію про Божу суть Ісуса Христа, тобто його співістотність (ομοούσιος, homoousios) із Отцем¹. Первинно вчення Арія зводилося до таких тверджень: Бог Отець – єдиний і трансцендентний; ніщо не може бути рівним Йому, а відповідно Син Божий не подібний та не рівний Отцю. Він створений Отцем, але Він є творінням досконалим – Логосом* Отця та Богом. Втім вказані атрибути не вважалися притаманними Синові відразу, а були даровані Отцем. Трійця в ученні Арія має субординаційну** структуру: Син нижчий Отця, Дух нижчий Сина. Вона є з’єднанням трьох не схожих одна на одну іпостасей: Бога Отця і створених ним Сина та Духа. Це вчення засудив Нікейський собор 325 р., але через несприйняття частиною церков запропонованої термінології (найбільше дискусій викликав термін співістотність – ομοούσιος, homoousios) розпочалась антинікейська реакція, яка породила ряд течій, відомих під узагальненою назвою аріанство.

Аріанські рухи, що виникли після собору, не відображали повною мірою вчення Арія, надихаючись тільки його ідеєю про неспівістотність Отця із Сином. Найрадикальнішого вчення набув рух **аномейв** (від грецького ἀνόμοιος – неподібний), котрі стверджували про абсолютну неподібність Сина до Отця, а також про його створення Отцем із нічого². Поміркованішими вважалися **омії** (ὁμοίος, homoiios – подібний) із визнанням подібності Сина до Отця у всьому,

* Логос (λόγος) – один із основних термінів античної філософії та християнської теології, означає розумовий початок світу, а також використовується для іменування Другої Особи Трійці – Сина, чи Ісуса Христа.

** Субодіоналізм (subordinatio) – напрям в ранньохристиянській теології II – IV ст., котрий стверджував існування ієрархії між особами Святої Трійці.